

STAFFAN FRIDELL

Om Rökstenens ortografi

Bo Ralph har i sitt stora arbete om Rökstenen (2021) gett uttryck för en delvis ny och annorlunda syn på Rökstenens fonologi och ortografi. Ralph (s. 142) skriver sålunda:

Substantivet **fapir** (*faðir*) markeras på Rökstenen med avslutande palatalt *r*, trots att det här rör sig om en gammal nedärvd *r*-stam, som följaktligen i stamslutet förutsätter dentalt /r/ [...]

Man kunde ha väntat sig att stammens /r/ [*i faðir*] skulle ha slagit igenom, eftersom detta normalt sker i jämförbara fall, t.ex. /hamar/+ /r/ → *hamarr* [...]

Vidare (s. 380 f.):

När ordet återges **fapir** är det säkerligen på grund av associationen med alla de andra maskulina ord som i nominativ slutar på -*r* [...]

Fridell, S., professor emeritus in Scandinavian languages, Uppsala universitet. "On the orthography of the Rök stone". *ANF* 137 (2022), pp. 33–36.

Abstract: Bo Ralph has recently in his publication on the Rök stone argued for a new and different analysis of some aspects of the phonology and orthography of the inscription. He claims that in the words **fapir** 'father', **histr** 'horse' and **fatlaþr** 'buckled' the last rune **r** is used analogically (instead of **r**) to express the morphological category of nominative masculine singular. However, there is a simpler phonological explanation for this: The Rök stone represents a stage of language development where the palatal assimilation *ir* > *ir* has occurred, but not yet assimilation from a dental or alveolar consonant resulting in *r* > *r*. This claim of Ralph in one instance has bearing on the interpretation of the text. He suggests that the word **mir** should be understood as *mærr* 'famous'. The expected form however should be *mærr* with an assimilation *rr* > *rr*, but Ralph also here suggests that the palatal *r* is a morphological nominative marker, a very unlikely claim without the support from **fapir**, **histr** and **fatlaþr**. It is also improbable that the *i*-rune in **mir** should be understood as *æ*, since this elsewhere in the inscription is written as **a** (with the possible exception of **histr** 'horse', which however could be explained as *hestR* < *hæistr*). Ralph describes the orthography of the Rök stone as basically phonematic and morphologizing, but it does not differ in principle from the usual runic orthography before the introduction of dotted runes, a broad phonetic orthography.

Keywords: runes, the Rök stone, phonology, orthography, palatal *r*, assimilation.

DOI: <https://doi.org/10.63420/anf.v137i.27895>

Men skrivningen **fapir** bör enklare i stället förklaras som en palatalisering under inflytande av föregående *i*. Patrik Larsson (2002) som har gått igenom hela det nordiska runmaterialet drar slutsatsen (s. 77):

Enligt min mening kan knappast något tvivel råda om att runan yrs användning i de fall som är här aktuella bör ha en fonologisk motivering [...], och att tanken på analogisk påverkan därmed bör avvisas.

Vad gäller **histr** 'häst' menar Ralph (s. 336):

Även i detta fall "borde" ordets avslutande tecken ha varit **r** (efter assimilation), inte **ṛ**.

Vidare (s. 380):

Att **histr** skall läsas som *hæstr* brukar aldrig ifrågasättas, trots avslutande **ṛ** i strid med vad som kunde förväntas.

Även detta fall ses som en "maskulin nominativmarkör" och en "omisskännlig morfologisk stavning" (s. 651). Också här (liksom för **fatlaṛ** i *skialdi umb fatlaðr* 'med skölden i rem' och **rupr** *ryðr* 'rödfärgar'; varom se Ralph s. 491, 651) finns emellertid en enkel fonologisk förklaring: Rökstenen representerar ett äldre språkstadium där assimilationspåverkan från en föregående dental eller alveolar konsonant på palatalt *r* ännu inte har verkat (Noreen 1904: 220; jfr Wessén 1968: 28; Larsson 2002: 80, 90, 109 ff., 191).

Ralph (s. 142) skriver sammanfattande:

Användningen av *R*-runan på Rökstenen strider [...] på flera ställen mot allmänt vedertagna föreställningar om den historiska utvecklingen.

I själva verket "skjelner [ristaren] [...] mellom/r/og/R/overalt" (Barnes 2007: 26) om man tar hänsyn till att hans språk uppvisar palatalassimilation men ännu inte dentalassimilation.

I ett fall har denna Ralphs syn fått konsekvens för tolkningen. Det gäller ett **mir** som han vill förklara som *mærr* 'berömd' (s. 336, 380, 645). Den väntade assimilationen vore *rR* > *rr*, men Ralph vill också här se palatalt *r* som en morfologisk nominativmarkör som slår igenom. Mot bakgrund av att de andra exempel han åberopar (**fapir** och **histr**) kan ges andra, fonologiska förklaringar, blir det kvarstående stödet för ett morfologiserande *mærr* mycket svagt.

Kontexten där detta **mir** återfinns är runföljden **auktumirānubsakar** som Ralph (s. 844) ger tolkningen *auk dō mēRRR ān ofsakar* 'och dog berömd utan överdriven skuld'. Elias Wesséns (1968: 25) alternativ var: *auk do meðr hann umb sakar* 'och han dog hos dem till följd av en skuld'. Han kommenterar här inte stavningen av prepositionen med palatalt *r*, men har tidigare (i UR 2: 222) förklarat samma form i U 431 som en palatalisering *r > ʀ* under påverkan av den palatala vokalen efter bortfall av *ð*, dvs. *meðr > *mer > mer* (så även Sven B. F. Jansson i GsR s. 137 samt Larsson 2002: 80). Stavningen **mir** är inte ovanlig och finns även i inskrifterna Ög 8, Ög 111, M 4 och Gs 13 (Larsson 2002: 80). Ännu en tolkning av den aktuella passagen presenterades av Holmberg, Gräslund, Sundqvist & Williams (2020: 21): *auk dōmir ænn umb sakar* 'but still decides the matter' (jfr Williams 2021: 269: 'men ännu dömer om saker'). Dessa båda senare anförda läsningar tar alltså hänsyn till det mönster för fördelningen mellan **r** och **ʀ** som ristaren av Rökstenen har följt. Ralphs tolkning gör det däremot inte.

Även antagandet hos Ralph att **i**-runan i detta **mir** skulle stå för *æ* är tveksamt. Ristaren använder annars **a**-runan för *æ*. Enda skenbara undantaget är **histr** 'häst' som Ralph också åberopar som en parallell. Men det skulle kunna förklaras genom en utveckling *hæistr > hestr* (Williams 2021: 290 f.), en utveckling som Noreen (1904: 77, 88) tänkte sig, även för ord som *fläsk*, *flest* och *besk*, med monoftongering och vokalförkortning framför konsonantkluster. Senare i fornsvenskan sker en vidare utveckling *hester > hæster*.

Ralph betecknar Rökstenens ortografi som i sin grundprincip fonematisk (s. 645), morfologiserande eller morfologisk (s. 651). I själva verket är den varken fonematisk eller morfologisk utan grovt fonetisk: tonande och tonlös homorgan konsonant betecknas med en och samma runa oavsett om distinktionen är fonematisk eller inte, flera olika vokalfonem samsas om en runa, omljud markeras inte, men däremot nasalitet. Men detta är inget unikt utan följer det vanliga mönstret för vikingatida runinskrifter före introduktionen av stungna runor. Rökstenen är speciell på många sätt, men inte vad gäller ortografin.

Litteratur

- Barnes, M. (2007): "Rök-stenen – noen runologiske og språklige overveielser". *Maal og minne* 96:2, s. 120–132.

- GsR = *Gästriklands runinskrifter*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm 1981. (Sveriges runinskrifter 15:1.)
- Holmberg, P., B. Gräslund, O. Sundqvist & H. Williams (2020): "The Rök runestone and the end of the world". *Futhark* 9–10 (2018–2019), s. 7–38.
- Larsson, P. (2002): *Yrrunan. Användning och ljudvärde i nordiska runinskrifter*, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, Uppsala.
- Noreen, A. (1904): *Altschwedische grammatik mit einschluss des altgutnischen*, Max Niemeyer, Halle.
- Ralph, B. (2021): *Fadern, sonen och världsalltet. En nytolkning av runinskriften på Rökstenen*, Meijerbergs institut vid Göteborgs universitet, Göteborg.
- UR = *Upplands runinskrifter*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm 1940–1958. (Sveriges runinskrifter 6–9.)
- Wessén, E. (1968): *Svensk språkhistoria 1. Ljudlära och ordböjningslära*, 8 uppl., Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Williams, H. (2021): *Rökstenen och världens undergång*, Kaunitz-Olsson, Stockholm.